

ΜΙΕΤ
190.090 34
ΜΙΕ

ΦΡΙΝΤΡΙΧ ΝΙΤΣΕ

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ

Μετάφραση
Ζήσης Σαρίκας

ΒΑΝΙΑΣ

πατρίδα του, της οποίας τις στράτες και τα μονοπάτια αμυδρότατα θυμάται ακόμη, ας ακούσει απλώς το εκστατικά σαγηνευτικό κάλεσμα του διονυσιακού πουλιού³¹⁶, που πετάει πάνω απ' το κεφάλι του και θέλει να του δείξει τον δρόμο.

24. Ανάμεσα στα προσιδιάζοντα στη μουσική τραγωδία αποτελέσματα, χρειάστηκε να αποκαλύψουμε μια απολλώνια ψευδαίσθηση, που έχει σκοπό να μας σώσει από την άμεση ένωση με τη διονυσιακή μουσική, ενώ η μουσική διέγερσή μας μπορεί να εκφορτιστεί σε μια απολλώνια περιοχή χάρη στην παρεμβολή ενός ενδιάμεσου ορατού κόσμου. Την ίδια στιγμή πιστέψαμε πως είδαμε ότι μέσω της εκφόρτισης αυτής έγινε ορατός και κατανοητός εκ των ένδον και σε βαθμό απλησίαστο για κάθε άλλη απολλώνια τέχνη αυτός ο ενδιάμεσος κόσμος της σκηνικής δράσης και το δράμα γενικά. Κι έτσι, εκεί όπου το απολλώνιο παίρνει φτερά από το πνεύμα της μουσικής και πετάει, βρήκαμε την ανώτατη εντατικοποίηση των δυνάμεών του, και σε τούτη την αδελφική ένωση του Απόλλωνα και του Διόνυσου αναγνωρίσαμε το αποκορύφωμα τόσο των απολλώνιων όσο και των διονυσιακών σκοπών της τέχνης.

Βέβαια, η απολλώνια φωτεινή εικόνα, που φωτίζεται έτσι εκ των ένδον από τη μουσική, δεν πετυχαίνει το χαρακτηριστικό αποτέλεσμα των πιο αδύναμων βαθμών της απολλώνιας τέχνης. Αυτό που μπορεί να κάνει το έπος ή η γλυπτική που δίνει ζωή στην πέτρα, να αναγκάσει το βλέμμα να βρει ήρεμη απόλαυση στον κόσμο της εξατομίκευσης, δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί εδώ, παρά τη μεγα-

λύτερη ζωντάνια και σαφήνεια. Είδαμε το δράμα και με διεισδυτικό μάτι εισχωρήσαμε στον εσωτερικό κόσμο των κινήτρων του – και μολαταύτα νιώσαμε σαν να πέρασε από μπροστά μας μια συμβολική εικόνα: πιστέψαμε πως μπορούσαμε σχεδόν να μαντέψουμε το βαθύτερο νόημά της και θα θέλαμε να την τραβήξουμε σαν κουρτίνα για να δούμε την πρωταρχική εικόνα που κρυβόταν πίσω της. Η απόλυτη σαφήνεια της εικόνας δεν μας αρκούσε, διότι έμοιαζε να αποκαλύπτει και συγχρόνως να κρύβει κάτι· κι ενώ έμοιαζε να μας προσκαλεί, μ' αυτή τη συμβολική αποκάλυψη, να σχίσουμε τον πέπλο και να αποκαλύψουμε το μυστηριώδες υπόβαθρο, την ίδια στιγμή αυτή η πάμφωτη και πλήρης ορατότητα μάγευε τα μάτια και τα εμπόδιζε να εισχωρήσουν βαθύτερα.

Όποιος δεν δοκίμασε ποτέ αυτή την εμπειρία, όποιος δεν αισθάνθηκε υποχρεωμένος να κοιτάξει και συγχρόνως να έχει την επιθυμία να πάει πέρα από το κοίταγμα, δύσκολα θα μπορέσει να φανταστεί πόσο κατηγορηματικά και καθαρά συνυπάρχουν και γίνονται αισθητές ταυτόχρονα οι δυο αυτές διαδικασίες στη θεώρηση του τραγικού μύθου. Όλοι όμως οι αληθινά αισθητικοί θεατές θα επιβεβαιώσουν ότι ανάμεσα στα προσιδιάζοντα στην τραγωδία αποτελέσματα το πιο αξιοσημείωτο είναι τούτη η συνύπαρξη. Αν μεταφέρετε τώρα αυτό το φαινόμενο του αισθητικού θεατή σε μια ανάλογη διαδικασία στον τραγικό καλλιτέχνη, θα καταλάβετε τη γένεση του τραγικού μύθου. Ο μύθος αυτός μοιράζεται με την απολλώνια σφαίρα τέχνης την πλήρη ηδονή με τη φαινομενικότητα και με το κοίταγμα, αλλά την ίδια στιγμή αρνείται αυτή την ηδονή και βρίσκει ακόμη μεγαλύτερη ικανοποίηση στην εκμηδένιση του ορατού κόσμου της φαινομενικότητας. Το περιεχόμε-

νο του τραγικού μύθου είναι πριν απ' όλα ένα επικό συμβάν που καταλήγει στην εξύμνηση του αγωνιζόμενου ήρωα. Από πού προέρχεται όμως τότε εκείνο το αινιγματικό χαρακτηριστικό που κάνει να παριστάνονται συνεχώς, με αναρίθμητες μορφές, με τέτοια προτίμηση, και ακριβώς στην πιο γόνιμη και νεανική περίοδο ενός λαού, τα βάσανα και οι οδύνες που επιβάλλει η μοίρα στον ήρωα, οι πιο οδυνηροί θρίαμβοι, οι πιο βασανιστικές αντιθέσεις κινήτρων, κοντολογίς, η εξεικόνιση της σοφίας του Σειληνού ή, για να το πω με αισθητικούς όρους, το άσχημο και το δυσσαρμονικό; αν όχι από το γεγονός ότι όλα αυτά παράγουν μια ανώτερη ηδονή;

Διότι το να λέμε ότι στη ζωή τα πάντα γίνονται πραγματικά με τόσο τραγικό τρόπο δεν θα εξηγούσε καθόλου τη γέννηση μιας μορφής τέχνης: με τον όρο ότι η τέχνη δεν είναι απλώς μίμηση της φυσικής πραγματικότητας, αλλά μάλλον ένα μεταφυσικό συμπλήρωμα της πραγματικότητας αυτής, το οποίο είναι τοποθετημένο δίπλα της για να βοηθήσει στο ξεπέρασμά της. Κι ο τραγικός μύθος επίσης, στον βαθμό που ανήκει στην τέχνη, συμμετέχει πλήρως σε τούτη τη μεταφυσική μεταμόρφωση που επιτελεί η τέχνη γενικά. Τι μεταμορφώνει όμως όταν παρουσιάζει τον κόσμο της φαινομενικότητας με τη μορφή του υποφέροντος ήρωα; Ασφαλώς όχι την «πραγματικότητα» αυτού του κόσμου της φαινομενικότητας, εφόσον μας λέει: «Κοιτάξτε εδώ! Προσέξτε καλά! Αυτή είναι η ζωή σας, αυτός είναι ο δείκτης στο ρολόι της ύπαρξής σας!»

Κι ο μύθος θα έδειχνε αυτή τη ζωή προκειμένου να τη μεταμορφώσει μ' αυτό τον τρόπο μπροστά μας; Αν όχι, τότε σε τι συνίσταται η αισθητική ευχαρίστηση που μας παρέχουν αυτές οι εικόνες που περνούν μπροστά μας; Ρωτώ

για την αισθητική ευχαρίστηση, αν και ξέρω πολύ καλά πως πολλές απ' αυτές τις εικόνες παράγουν μερικές φορές και μια ηθική τέρψη, παραδείγματος χάρη υπό τη μορφή του οίκτου ή του θριάμβου του ηθικού νόμου. Εκείνοι που θα ήθελαν όμως να συνάγουν το αποτέλεσμα του τραγικού αποκλειστικά απ' αυτές τις ηθικές πηγές, πράγμα που ήταν ασφαλώς για πολύ καιρό συνήθεια στην αισθητική, ας μη φανταστούν ότι έτσι θα καταφέρουν κάτι υπέρ της τέχνης: η τέχνη πρέπει να ζητάει πάνω απ' όλα την αγνότητα στην περιοχή της. Αν θέλουμε να εξηγήσουμε τον τραγικό μύθο, η πρώτη απαίτηση είναι να αναζητήσουμε την ευχαρίστηση που προσδιάζει σ' αυτόν στην καθαρά αισθητική σφαίρα, χωρίς να μπαίνουμε στην περιοχή του οίκτου, του φόβου ή του υπέροχου από ηθική άποψη. Πώς μπορεί το άσχημο και το δυσσαρμονικό, δηλαδή το περιεχόμενο του τραγικού μύθου, να προκαλέσει αισθητική ευχαρίστηση;

Εδώ είναι απαραίτητο να μπορούμε μ' ένα τολμηρό άλμα στη μεταφυσική της τέχνης, επαναλαμβάνοντας την πρόταση που αναφέραμε πιο πάνω, ότι η ενθάδε ύπαρξη και ο κόσμος μοιάζουν δικαιολογημένα μόνον ως αισθητικά φαινόμενα. Μ' αυτή την έννοια, ο τραγικός μύθος πρέπει ακριβώς να μας πείσει ότι ακόμη και το άσχημο και το δυσσαρμονικό είναι ένα καλλιτεχνικό παιχνίδι το οποίο παίζει με τον εαυτό της η θέληση μέσα στην αιώνια πληρότητα της ευχαρίστησής της. Αυτό το πρωταρχικό όμως και δυσνόητο φαινόμενο της διονυσιακής τέχνης μπορεί να κατανηθεί άμεσα και να συλληφθεί αμέσως χάρη στη θαυμάσια σημασία της μουσικής ασυμφωνίας. Διότι μόνον η μουσική, τοποθετημένη δίπλα στον κόσμο, μπορεί να μας δώσει μια ιδέα για το τι πρέπει να εννοήσουμε με την δικαιολόγηση του κόσμου ως αισθητικού φαινομένου. Η χα-

ρά που προκαλείται από τον τραγικό μύθο έχει την ίδια καταγωγή με την χαρά που προκαλεί η ασυμφωνία στη μουσική. Το διονυσιακό, με την πρωταρχική του ευχαρίστηση που γίνεται αισθητή ακόμη και μέσα στον πόνο, είναι η κοινή μήτρα της μουσικής και του τραγικού μύθου.

Καταφεύγοντας στη βοήθεια της μουσικής σχέσης της ασυμφωνίας απλουστεύσαμε το δύσκολο πρόβλημα του τραγικού αποτελέσματος; Αν καταλαβαίνουμε τελικά τι σημαίνει το να θέλεις να δεις την τραγωδία και την ίδια στιγμή να ποθείς να πας πέρα από κάθε κοίταγμα, αυτή την κατάσταση θα έπρεπε να τη χαρακτηρίσουμε με τον ίδιο τρόπο και όσον αφορά στην καλλιτεχνική χρησιμοποίηση της ασυμφωνίας, ότι δηλαδή θέλουμε να ακούσουμε και την ίδια στιγμή λαχταράμε να πάμε πέρα από κάθε άκουσμα. Αυτή η βλέψη προς το άπειρο, το φτερούγισμα της επιθυμίας, τη στιγμή που νιώθουμε την πιο μεγάλη χαρά με τη σαφή αντίληψη της πραγματικότητας, μας θυμίζει ότι και στις δυο καταστάσεις πρέπει να αναγνωρίσουμε ένα διονυσιακό φαινόμενο: ξανά και ξανά μας φανερώνει ότι το παιχνίδι της κατασκευής και της καταστροφής του ατομικού κόσμου είναι εκροή μιας πρωταρχικής ευχαρίστησης. Έτσι, ο σκοτεινός Ηράκλειτος συγκρίνει τη δύναμη που χτίζει τον κόσμο μ' ένα παιδί που παίζει και βάζει πέτρες εδώ και κει και χτίζει πύργους στην άμμο μόνο και μόνο για να τους γκρεμίσει πάλι³¹⁷.

Για να καταλήξουμε λοιπόν σε μια σωστή εκτίμηση της διονυσιακής ικανότητας ενός λαού, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας όχι μόνο τη μουσική του, αλλά εξίσου αναγκαία και τον τραγικό μύθο του, ως δεύτερο μάρτυρα της ικανότητας αυτής. Δεδομένης αυτής της εξαιρετικά στενής σχέσης μεταξύ μουσικής και μύθου, πρέπει να υποθέσουμε ο-

μοίως ότι ένας εκφυλισμός και διαφθορά του ενός συνεπάγεται έναν μαρασμό του άλλου: αν η εξασθένηση του μύθου εκφράζει πράγματι μιαν εξασθένηση της διονυσιακής ικανότητας. Όσον αφορά και στα δυο σημεία όμως, μια ματιά στην εξέλιξη του γερμανικού πνεύματος δεν μας αφήνει καμιά αμφιβολία. Στην όπερα, όπως και στον αφηρημένο χαρακτήρα της δίχως μύθους ύπαρξής μας, σε μια τέχνη εκφυλισμένη σε απλή ψυχαγωγία, όπως και σε μια ζωή καθοδηγούμενη από έννοιες, μας αποκαλύπτεται αυτή η φύση του σωκρατικού οπτιμισμού, η συγχρόνως αντικαλλιτεχνική και βλαπτική για τη ζωή. Έχουμε ωστόσο παρατηρητικές ενδείξεις ότι μέσα σε κάποια απρόσιτη άβυσσο το γερμανικό πνεύμα εξακολουθεί να αναπαύεται και να ονειρεύεται, άθικτο, με λαμπρή υγεία, βαθύτητα, και διονυσιακή ρώμη, σαν μισοκοιμισμένος ιππότης. Και από τούτη την άβυσσο ανεβαίνει στ' αφτιά μας το διονυσιακό τραγούδι για να μας πληροφορήσει ότι ο γερμανός αυτός ιππότης εξακολουθεί να ονειρεύεται τον αρχέγονο διονυσιακό μύθο του μέσα σε μακάρια αλλά και σοβαρά οράματα. Ας μην πιστέψει κανένας ότι το γερμανικό πνεύμα έχει χάσει για πάντα τη μυθική πατρίδα του, όταν μπορεί ακόμη να καταλαβαίνει τις φωνές των πουλιών που μιλάνε γι' αυτή την πατρίδα. Κάποια μέρα θα ξυπνήσει μέσα στη φρεσκάδα ενός πρωινού, που θα έρθει έπειτα από πρωτοφανή ύπνο· τότε θα σκοτώσει δράκοντες, θα εξολοθρέψει τους υποχθόνιους νάνους και θα ξυπνήσει τη Βρουνχίλδη – κι ακόμη και η λόγχη του Βόταν³¹⁸ δεν θα μπορέσει να του φράξει τον δρόμο!

Φίλοι μου, εσείς που πιστεύετε στη διονυσιακή μουσική, ξέρετε επίσης τι σημαίνει για μας η τραγωδία. Μ' αυτήν αποκτούμε πάλι τον τραγικό μύθο ξανάγεννημένο από

τη μουσική, και μέσα σ' αυτό τον μύθο μπορούμε να ελπίζουμε τα πάντα και να ξεχάσουμε τα πιο οδυνηρά! Το πιο οδυνηρό όμως πράγμα για μας είναι η παρατεταμένη υποβάθμιση μέσα στην οποία έζησε το γερμανικό πνεύμα, αποξενωμένο από την εστία και την πατρίδα, στην υπηρεσία υποχθόνιων νάνων. Καταλαβαίνετε τα λόγια μου, όπως θα καταλάβετε στο τέλος και τις ελπίδες μου.

25. Η μουσική και ο τραγικός μύθος είναι εξίσου εκφράσεις της διονυσιακής ικανότητας ενός λαού και είναι πράγματα αδιαχώριστα. Και τα δυο πηγάζουν από μια σφαίρα τέχνης που κείται πέρα από το απολλώνιο· και τα δυο καταυγάζουν μια περιοχή χαρούμενων συγχορδιών όπου ευφρόσυνα σβήνουν η ασυμφωνία και η φοιχτή εικόνα του κόσμου· και τα δυο παίζουν με το κεντρί της δυσάρεσκειας, έχοντας εμπιστοσύνη στις υπέρμετρα ισχυρές μαγικές τέχνες τους· και με το παιχνίδι αυτό δικαιολογούν και τα δυο την ύπαρξη ακόμη και του «χειρότερου κόσμου». Έτσι, το διονυσιακό είναι, σε σύγκριση με το απολλώνιο, η αιώνια και πρωταρχική καλλιτεχνική δύναμη, που καλεί στην ενθάδε ύπαρξη ολόκληρο τον κόσμο των φαινομένων· και μέσα στον κόσμο αυτό καθίσταται απαραίτητη μια νέα μεταμορφωτική ψευδαίσθηση προκειμένου να κρατήσει ζωντανό τον έμφυχο κόσμο της εξατομίκευσης. Αν μπορούσαμε να φανταστούμε την ασυμφωνία να γίνεται άνθρωπος –και τι άλλο είναι ο άνθρωπος αν όχι αυτή η ασυμφωνία αυτή θα χρειαζόταν για να ζήσει μια εξάισια ψευδαίσθηση, που θα τη σκέπαζε μ' ένα πέπλο ομορφιάς. Αυτός είναι ο αληθινός καλλιτεχνικός σκοπός του Απόλλω-

να, με του οποίου το όνομα εννοούμε όλες εκείνες τις αναρίθμητες ψευδαισθήσεις της όμορφης φαινομενικότητας, που σε οποιαδήποτε στιγμή κάνουν τη ζωή άξια να τη ζεις και υποκινούν την επιθυμία να συνεχίσεις να ζεις για να ζήσεις την επόμενη στιγμή.

Απ' αυτή τη βάση όμως κάθε ύπαρξης, από το διονυσιακό θεμέλιο του κόσμου, δεν πρέπει να εισχωρήσει στη συνείδηση του ανθρώπινου ατόμου τίποτε παραπάνω απ' ό,τι μπορεί να ξεπεραστεί πάλι απ' αυτή την απολλώνια δύναμη μεταμόρφωσης. Επομένως, οι δυο αυτές ενορμήσεις της τέχνης πρέπει να αναπτύξουν τις δυνάμεις τους σε αυστηρή αναλογία, σύμφωνα με τον νόμο της αιώνιας δικαιοσύνης. Όταν ανορθώνονται οι διονυσιακές δυνάμεις με τόση ορμή όση διαπιστώνουμε σήμερα, πρέπει να έχει κατεβεί κι ο Απόλλωνας ανάμεσά μας, τυλιγμένος σε ένα σύννεφο· και μια επόμενη γενιά θα δει ίσως τα πιο λαμπρά αποτελέσματα της ομορφιάς του.

Το ότι το αποτέλεσμα αυτό είναι αναγκαίο, είναι κάτι που θα μπορούσε να το καταλάβει ο καθένας με τη διαίσθησή του, αν του συνέβη να νιώσει κάποτε, ακόμη και σ' ένα όνειρο, πως είχε μεταφερθεί πίσω σε μια ύπαρξη της αρχαίας Ελλάδας. Περπατώντας κάτω από επιβλητικά ιωνικά περιστύλια, κοιτάζοντας έναν ορίζοντα κομμένο από καθαρές και ευγενείς γραμμές, παρατηρώντας αντανάκλασεις της μεταμορφωμένης σιλουέτας του στο λαμπερό μάρμαρο και βλέποντας να βαδίζουν γύρω του με επισημότητα ή να κινούνται με φινέτσα άνθρωποι που μιλούν με αρμονικές φωνές και κάνουν ρυθμικές χειρονομίες – απέναντι σ' αυτή τη συνεχή πλημμύρα της ομορφιάς δεν θα ανάκραζε, υψώνοντας τα μπράτσα του προς τον Απόλλωνα: «Μακάριε λαέ της Ελλάδας! Πόσο μεγάλος πρέπει να είναι

